LOGOSOVA SVEUČILIŠNA NAKLADA
10

IZDAVAČ: Izdavačka radna organizacija Logos, Split, Narodni trg 4, 058/589-222; za izdavača Pero Vrdoljak, urednik Ivo Grga, recenzenti Božidar Finka i Radovan Vidović, korektura i likovna oprema Damir Hrbud, tisak Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, naklada 1000 primjeraka.

Petar Šimunović

ISTOČNOJADRANSKA TOPONIMIJA

L O G O S
SPLIT, 1986

ravni: *brdo* označuje *Brdo* i posredni: *Badanj* — za teren koji naliči na *badanj*. Takvi toponimi najbolje su mogli predočiti određen prostor i najlakše su mogli biti prihvaćeni od okolišnog pučanstva. Ipak malen broj termina nije mogao označiti kudikamo veći broj zemljopisnih objekata, pa se već tada morfološkim i tvorbenim postupcima uvećavao broj toponima:

a) oblicima množine: *Lokvice, Rudine, Plasi, Vrulje, Grebeni...*

b) sufiksima: *Račica, Mostac, Stublica, Rapje...*

c) prefiksima: *Zaglav, Rasoha, Nerezi, Razdol, Potpasika...*

d) prefiksima i sufiksima: *Podvršje, Zatilje, Rasohatica...*

e) vezom s prijedlozima: *Na kalih, Pod Spilice, Pod Zagon...*

s najfrekventnijim prijedlogom *pod* koji označuje podnožja, uz doce, mahom obradiva tla na kršu.

f) atributivnim dodacima: *Stara vas, Trišćeni kamik, Dlga njiva...*

U toponimima od zemljopisnih termina atribut kao razlikovni element obično označuje veličinu ili položaj objekata: *Dugi dolac, Vele luke, Male lokve*; biljni pokrivač: *Smrikova jama, Planikovi dolac*, pripadnost: *Deselin dolac, Ivanač dolac* ili kakvo drugo svojstvo: *Suhi dol, Strmena prodol...*

Hrvatska zemljopisna nomenklatura potvrđena do kraja XIII. st. pokazuje svojim sadržajem da su Hrvati na krškom primorju nastavili životom poljoprivrednika, i to uz gradove gdje su zauzeli plodna zemljišta doce, zaravni i blage pristranke koje su pretvarali u plodno tlo. Ta nomenklatura dokazuje također da su se Hrvati brzo prilagodili novim uvjetima života primajući od starinaca mnoge tekovine materijalne i duhovne kulture.

Kako su navedeni termini sačuvani već tada u toponimima, sigurno je da su barem nekoliko vjekova stariji, jer je trebalo proći mnogo vremena da se oni ustale i raširе svoju prepoznatljivost u okolišu.

8. Danas u tim čakavskim krajevima nalazimo nekoliko puta bogatiju zemljopisnu nomenklaturu, koja još nije valjano popisana ni analizirana. Postoje lingvistički i izvanlingvistički pokazatelji koji govore da su mnogi od tih termina stari, ali su izbjegli upisu u pravnopovijesne i druge isprave onoga vremena.

Iako nedovoljno potvrđena, ova terminologija jamči: 1. svoje slavensko porijeklo i 2. pokazuje zavidnu inventivnost Hrvata da već postojeći inventar iz svoga jezika prilagodi sasvim drukčijem zemljopisnom pejzažu, i to u prvim stoljećima svojega dolaska na Jadran.

ZEMLJOPISNI NAZIVI U POLJICIMA

O 900. obljetnici Sumpetarskog kartulara 1080—1980.

Poljica posjeduju sve krške osobitosti šireg obalnog pojasa. Ondje na obroncima Mosora nalaze se vrlo razvijeni morfološki oblici tla i bogata geografska nomenklatura. Taj morfološki pejzaž na golom prokapljivom vapnencu s vrtačama, jamama, pećinama, ponikvama, hridima i škrapama... bio je stran Hrvatima kad su naseljavali ove krajeve, dolazeći sa sjevernih predjela s drukčijim geografskim reljefom. Odmah u početku javila se potreba: kako nazvati tu njima nepoznatu konfiguraciju tla. Iako gustoća, raspored geografskih termina i jezične osobine u njima pokazuju da je hrvatska geografska nomenklatura na kršu prilično stara, nema mnogo podataka o njima za prva stoljeća nakon dolaska Hrvata u te krajeve. Taj puk, došavši na jadransku obalu kao ratarsko-stočarski privrednik, nastavio je i razvijao ratarsko umijeće, naseljavao se uz gradske aglomeracije i bio u bliskim vezama sa starinačkim, romanskim ili poromanjenim pučanstvom. Tako je bilo u Poljicama i odatle su se sačuvale najstarije potvrde hrvatske geografske nomenklature.

Na tom zanimljivom području, ljutoga krša na sjeveru i laporasta tla na pomorskim padinama, između Solina, Splita i Omiša, omeđeni trima vodama Žrnovnicom sa zapada prema jugu, Cetinom sa sjevera prema istoku i morem s juga, Hrvati u Poljicima došli su ne samo u svijet nepoznata geografskog pejzaža nego i u kolijevku visoke romansko-mediteranske kulture. O tom prilagođivanju i simbiozi hrvatskog i romanskog življa[1] zasvjedočeno nam je u *Sumpetarskom kartularu*[2], važnom spomeniku s kraja XI. stoljeća. U njemu su zapisani prvi poznati geografski tremini u toponimijskoj funkciji. Te prve potvrde

[1] Arheološki podaci govore nam da su na mjestima današnjih naselja bila davna još predrimska obitavališta. Usp. samo istraživanja don F. Bulića obavljena djelomično u njegovu *Bullettinu*: Oneum (Jesenice), Bul. 12, 1889, 145—152; Pituntium (Dubrava), Bul. 12, 1890, 145—150; Peguntium (Podstrana), 12, 1889, 153—154); Nereste (Jesenice?) 16, 1893, 166. i 167; Peguntium (Srinjine?), 24, 1901, 33—41; Epetium (Stobreč), 30, 1906, 252. U spomenutom časopisu navode se arheološki nalazi na Mutograsu (*Bullettino*, 30, 1907, 145), u Jesenicama (*ibid.* 37, 1914, 102—104), u Podgrađu (ibid. 38, 1915, 32—36) na gradini Šutan (Setovia?), *ibid.* 30, 1907, 123—127, itd. Današnja hrvatska naselja predstavljaju slijed prastarih naseobina.

[2] *Supetarski kartular* (Jura sancti Petri de Gomai), g. 1080, uredili V. Novak i P. Skok, *Djela JAZU*, knj. 43, Zagreb 1952, 314 pp + reprodukcije kartulara.

hrvatske geografske nomenklature odnose se na krš, pa je trebalo hrvatske apelative ili termine za drukčiju konfiguraciju tla prilagoditi ovdašnjim morfološkim oblicima. Višestoljetna simbioza s romanskim življem predala je Hrvatima nekoliko termina romanske ili predromanske provenijencije. Već vrlo rano u poljičku nomenklaturu ušli su preuzeti nazivi: *griža*[3] »hrid, litica« (*Drscza Grisza*, potvrđeno u reambulaciji dobara splitskog biskupa iz g. 1397)[4], *gripa*[5] »litica«, *spila* »pećina« (*Podspilize*, 1080), *škrapa*[6] »užljebine u kamenu« (Chrapi dol, 1280, danas *Škrape*), *lau »rape que vulgo dicitur lau*[7] = *Labe*«, g. 1080), *petra* »kamen« (1080, danas *Stiničine*) itd. Hrvati su preuzeli također određen broj toponima, ali im termini u njima nisu bili prepoznatljivi: *Monticellum* (= brdašce, 1080), *Mutogras*[8] (*mons grassus* = debelo brdo, 1080), *Serecla*[9] (1080, od lat. *serra* »gorska kosa«).

U drugim toponimima bio je poznat romanski geografski termin, pa se javlja paralelna upotreba romanskog i hrvatskog termina: *Campo — Polje, Gargonae — Grljevac, petra — stinica, torrente — potok* itd. Planina *Mosor* zadržala je, naravno, svoje prastaro ime, koje nije moguće izvoditi od lat. sintagme *mons aureus* jer se tome, unatoč glasovnoj podudarnosti, protive stvarni razlozi, Sva je prilika da je ime *Mosor* mnogo starije i vjerojatno mu ekvivalent nalazimo u arb. *masarona* (Massarum) sa značenjem »uzvisina«, brdo[10]. Hrvati su naslijedili

[3] Ovaj termin potječe od istog predrimskog (ilirskog) korijena kao i *grič*. Zamjena *č/ž* nalazi se na primjer u tal. pridjevu *greggio* i *grezzo* 'neobrađen, grub', Svi oblici izvode se iz predrim. **grediu* s refleksom *di* → *ž* (usp. *modiolu* → *žmul* u Poljicima). Literatura o ovom terminu: P. Skok, *Slavistična revija* III, 1950, str. 353; V. Vinja: *Romanski elementi u govoru i toponomastika Korčule* (disertacija), Zgb. 1951; J. Schütz, *o. c.*, 34. 1 i 9.

[4] Polazna točka njegove reambulacije bila je u Jesenicama, zapravo u Sumpetru od posjeda bivšeg samostana sv. Petra Gumajskog, i to s istočne strane kod *Pasjega rta* (Pisci rit), pa prema *sv. Stjepanu*, crkvi iz XI. st., pa na *Mutogras* u *Podstrani* i na *Suhi most* u *Dujmovači*, zatim na *Prosik* u Solinu, onda *Gospin otok* i zemlje *Gospe od Otoka*, potom za *Bunje* zapadno od *Amfiteatra* u Solinu, pa na *Srinjine* i *Osić* u *Poljicima* i konačno *Labin*. V. L. Katić, *Reambulacija dobara splitskog nadbiskupa* 1397. *godine*. Starohrvatska prosjveta, Zagreb 1965, s. III, sv. 4, 135—177.

[5] *Gripe* u Splitu spominju se prvi put g. 1144 (*ad grippam que est iuxta agro in quo sunt petre quo sclavonice brus nuncupatur*) od osnove **crepp-/*grepp-* »litica«. V. P. Skok, *Slavistična revija*, III, 1950, str. 354.

[6] Mnogi etimolozi dovode *škrapu* u vezu s alban. *karpë* »stijena« (v. J. Shütz, *o. c.*, 42. i 97), ali se može izvoditi i od lat. deverbativne imenice *crepa* (: *crepare* »raspuknuti se«). Vrlo je vjerojatno da ima isto ishodište kao i apel. *gripa*.

[7] Romansko-dalm. apelativ *lau* (: lat. *labes*) označuje »strmu stijenu«, a vjerojatno je predrimskog postanja i u vezi s *lausa* i grč. λᾶας »kamen«. V. P. Skok — V. Novak, *Supetarski kartular*, 1952, str. 290.

[8] U to vrijeme, sučelice, na sjevernim bračkim padinama potvrđen je u oporuci priora Petra, v. J. Stipišić, *Oprouka priora Petra*, Zbornik Hist. instituta JAZU, II, 1952, 174.

[9] P. Skok — V. Novak, *Sup. kartular*, 1952, str. 286.

[10] V. I. Rubić, *Poljica*, Poljički zbornik, I, 1968, 10; o Mosoru su pisali: S. Putar, *Što znači ime Mosor*, Nada I, Split 1883, br. 5, str. 58; R. Ferri, *Mosor u svjetlu historije*, S. Dalmacija, od 28. ožujka 1953. i novi rad M. Pera, *Toponimija Mòsora i Kòzjaka*, VAHD, 75, 1981, 241—281.

nekoliko termina koji se odnose na obradu tla i stanovanje, a vrlo rano prilagođeni su hrvatskom jezičnom sustavu *vrtal* »ograđena bašča u kući«, *peča*[11] »dio obradiva tla u polju«, *bunja*[12] »presvođeno mjesto za zdanje«, *polača* »poljska kuća« (: palatia), *mošuja* »staja« (: dalm.* mašone), *puč* »studenac« (: lat. puteus), *mucla* (1080) »granični kamen«...

Kudikamo su brojnije hrvatske potvrde geografske nomenklature u Poljicima koje navodimo prema zapisu u Kartularu (1080), Reambulaciji iz g. 1397. i potvrdama iz Diplomatičkog kodeksa, koje se odnose na Poljica. One pripadaju četirma skupinama:

a) Morfološki oblici krša: *greben* (Grebene, danas Sv. Ivan na Grebenu), *žrvanj* »kamen« (žrny: Sirnouniza), *stup* »hrid« (stъlbъ, današnja Stubica), *raka* (Raccenico, danas Račnik u Srinjinama), *hum, humac* »brežuljak« (Chlmiz, bez sigurne ubikacije), *rapa* (rape quo vulgo dicitur lau, bez sigurne ubikacije), *Cremen* (Kremen, kod crkvice sv. Ivana) i kasnije potvrde: *brus* »vrsta kamena« (Brus, 1144, polje put Omiša), *kuk* »usamljen stršeći živac kamen« (Pod Cilco, 1144), današnje Kučine), *dol* »udolina« (Chrapi dol, 1280, danas Škrape), *krug* »grumen, kamen« (terra villae Crug, 1280), *kamenica* »korito u kamenu« (Chamenizza, 1397, danas između Srinjina i Osića), *rudine* »zelena zaravan na kršu« (Arudine, 1397, kod Kamenice).

Ovoj skupini pripada toponim *Poljica*, potvrđen g. 1294: *Policina*, a tek od XVI. st. u današnjem obliku *Poliza*. Ktetik od toga toponima zabilježen je već u Kartularu g. 1080: *poliscico* s rom. sufiksom *-icus*, a već 1397. dolazi hrvatski sufiks *-janac* za tvorbu etnika: *Pollizanaz*[13].

b) Položaj geografskog objekta određuju ovi termini u toponimijskoj funkciji: *til* »stražnja strana« (tyl — Zatilie, 1080, danas Zatilje iznad Dugog Rata), *sridine* (: Srenine, 1080, današnje Srinjine), *zavala* (Zavala in loco vocato Ude laze, 1390, danas kod crkvice starog sv. Nikole)[14].

c) Nazivi u vezi s vodom: *naklo* »mokrina, vlažno tlo« (Nacle, 1080, današnje Naklice), *potok* »rivus«, »vallis« (potoc, 1080)[15]. Za toponim *Naopachie poglie*, potvrđen 1397, teško se složiti s Katićem[16] i dovesti u vezu s današnjim toponimom *Naplovine*, jer se tome protive stvarni

[11] Peča je zapisana u Povalj. listini 1185 (1250) na Braču, a po prilici u isto vrijeme (XII. vijek) i na Biševu »pecia terre« (*Cod. dipl.* II, 363). Po Skoku to je lat. izvedenica od kelt.-lat. **pettia* »komad«. V. P. Skok, *Od koga naučiše*... str. 73.

[12] Iz g. 1258, *Cod. dipl.* V, 103.

[13] Zanimljivo je spomenuti etnik za granični gradić *Omiš* koji već u Kartularu g. 1080. dolazi s hrvatskim sufiksom *-janin* u pl.: *Olmisanis* i u starom hrv. lokativu sg. *in Olmisi*. Ti lingvistički podaci nedvojbeno pokazuju da je taj romanski gradić u to doba napučen pretežno Hrvatima.

[14] Prema Katiću, *o. c.*, str. 152.

[15] Toponim *Grljevac* odnosi se na potok a izveden od apelativa *grlo*, potvrđen je kasnije kao prijevod rom. toponima *gorgaenae* (*torrens*) *u Bilaju* kod Podstrane. Tu u blizini nalazi se potok *ripotim* (danas *Krpotin*) predromanskog porijekla od osnove *carpa* »stijena«, ali je već 1080. pohrvaćen.

[16] Katić, *o. c.*, 152.

i lingvistički razlozi. Vjerojatno je *Na Opaće polje*. U Poljičkom statutu spominju se također: *kamenica* »korito« i *tokala* »strma jaruga«.

Termini obalnog pojasa. U Kartularu se za poljički obalni pojas mogu odnositi samo dvije potvrde: *rt/rat* (Pissi rit, današnji Mali Rat) i *Saline* (nedaleko Sumpetra). Razlog za to treba tražiti u sporom privikavanju Hrvata na pomorstvo i ribarstvo u tom primorskom pojasu zaposjednutom od Romana, a kasnije haranom od gusara. Vjerojatno nije niti bilo posebnog zanimanja kod poljodjelskog puka u Poljicima da se nomenklatura u vezi s morem zapiše u poveljama, kartularima i drugim ispravama trajnije vrijednosti onoga vremena. Čak i Poljički statut u vezi s iskorištavanjem mora ima tek jedan član, i to sa samo dva retka[17].

Nomenklatura u vezi s obradom tla, čini se, bila je prilično bogata jer je već rano organizirana administrativna uprava neke od tih naziva zapisala. Iz Poljičkog statuta znamo da su bili jasni termini *gaj*, *dubrova* »uzgojene šume«, *pašnjak*, *kotar* »omeđen seoski pašnjak«, *plemenšćina* »nasljedno dobro«, *bašćina*, *popoljana* »obradivo tlo«; razlikovali su *ledinu*, *njivu* i *sad* »zasad u iskrčenoj zemlji za vinograd« od *vrta*, *podvornice* i *vinograda*. *Ždrijeb*, *ždrebenica* (*ždrib*, *ždribenica*) značili su im »dio posjeda koji je dobiven po diobi po, ždrijebu«, a kasnije seosko zemljište. Imali su različite izraze za običan put: *staza*, a za široki put *gonik*, gradili su *kolovaje* »vodenice«, ili su to bili umjetni rukavci kojima su dovodili vodu na mlinsko kolo. Ali još ranije potvrđeni su *selo* u značenju »fundus, praedium«, (1080), *osijek* »ograđeno mjesto« (Osici, 1103), *međa* »granica« (Mlegnene, Meie, 1397), *lapkat* »jedinica mjere za zemlju« (lapkat) i *laz* »iskrčeno mjesto radi dobivanja obradiva tla« (Hude laze, 1397). Hrvati su se dakle postupno privikavali načinu obrade krškoga tla i stvarali ili prilagođivali nomenklaturu za te oblike tla.

Nažalost geografska nomenklatura kod nas nije valjano skupljena ni analizirana. Dosadašnji radovi[18] ne sadržavaju ni izdaleka sve bogatstvo nazivlja, pogotovu ne nazivlja s krša, gdje je specifičnost tla uvjetovala izuzetno bogatu nomenklaturu. Najpotpuniji rad iz ovog područja jest knjiga njemačkog lingvista J. Schütza, *Die geographische*

[17] *Zakon od rib*, čl. 17.

[18] Od objavljenih radova nešto više građe može se naći u ovim raspravama:

J. Cvijić, *Srpsko-hrvatska terminologija i nomenklatura*, Govori i članci III, Beograd 1923.

O. Franck, *Studien zur serbokroatischen Ortsnamenkunde*, Leipzig 1932.

S. Kovačević, *Prilog geografskoj terminologiji*, Naš jezik, knjiga VI, Beograd 1939, str. 114—125.

P. Skok, *Prilozi k ispitivanju srpskohrvatskih imena mjesta*, Rad JAZU, knj. 224, Zagreb 1921.

P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, I i II, Zagreb 1950.

M. Šenoa, *Prilozi za hrvatsku geografsku terminologiju*, Nastavni vjesnik, sv. IV, Zagreb 1896, 47—61.

Terminologie des Serbokroatischen[19], koja je izrađena na temelju pisanih izvora i nema dovoljno terenskih podataka.

Poljica kao geografski vrlo zanimljivo, a lingvistički vrlo bogato područje ostaju još uvijek dugom hrvatske toponomastike. To područje krije u sebi mnoštvo zaboravljene građe geografske nomenklature.

U nedostatku tih podataka s Poljica u ovom prikazu, koji je samo nagovještaj toga obilja, poslužio sam se za novije razdoblje kapitalnim djelom F. Ivaniševića[20], nadopunjujući građu vlastitim bilješkama sa dijalektoloških istraživanja u donjim Poljicima[21].

Ta građa s obzirom na sadržaj pripada također četirma skupinama koje smo prije naveli. Zato je olakšano pratiti njezin rast te promjene oblika i značenja što su se stoljećima zbivali na tom području.

1. Morfološki oblici krša.

1.1. oblik tla: *dôl* (f.) »krška udolina« (Doli n.)[21a], *dòlac* »okruglasta krška vrtača« (Dolac, n., Dočić, n. i z.), *pòdol* »dol u nastajanju« (Podolina, o.), *kȍtlina* »duboka dolina, tjesnac« (Kȍtline, n., z., Kotlènica, n. z.), *klánac* »dugački tjesnac među brdima« (Klánac, n., Crljeni klánac, n.), *(h)ûm* *(h)úmac* »omanji odjeliti brežuljak, pristran« (Umac, n., o.), *brijeg* (brîg) »manja odjelita uzvisina viša od humca« (Brîg, n.), *brdo* »veća uzvisina vezana s okolišnim masivom« (Brdine, n., o.), *plána* »neplodni pristran ili zaravnjak (pašnjak na uzvisini)« (Plána, o., Plánovo, o.), *vrh* (vrȉ) *vȑšina* »najviši vrh brda« (Vȅli vȑjovak o., Vȑšina, n.), *kòsa* »brdo što se stranama proteglo uzduž a ne u šiljak« (Kósa, o.), *bȉlo* »mjesto gdje se sastaju strane« (Podbilon, o.), *pȍd*, *pȍdina* »zaravan na boku brda, blizu podnožja« (Pȍdina, o.), *sèdlo* »ulegnuće na kosi« (Sedlo, o.), *prijevor* (prívor) »usedlina na brdskoj kosi« (Prívor, o.), *previja* »dolina među brdina« (Privija, o.), *pòla*, *pòlica* »visoka, strma i uzdužna hrid«[22] (Pòla, o., Pȍlice, o.), *rt/rât* »uzvisina na sjecištu dviju dolina, »vrh«, »isturena obala u moru«, (Rât, n. Dȕgi Rât, n., Mâli Rât, n., Ȍšlji rât, n., Ràtić, n., Rât, o., Ràtak, o.), *poratak* »začetak rta« (Poratak, o., z.), *grèbēn* »oštra hrid koja strši«, (Grèbēn, o.), *gât* »nasip«,

[19] izd. *Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, br. 10, Berlin 1957, 113 str. s registrom. Usporedi još G. Wippel, *Die geographischen Appellativa im Serbokroatischen*, Berlin 1957 (disertacija, rkp.). J. Rogić, *Krška terminologija*, Zagreb 1974, 72 str. + table.

[20] *Poljica, narodni život i običaji*, Zbornik za nar. život i običaje južnih Slavena, knj. 8, sv. 2, knj. IX, sv. 1. i 2. knj. X, sv. 1. i 2, Zagreb, 1903—1905.

[21] Neke napomene dao mi je književnik Joso Vrkić s Naklica, dobar poznavalac svoga kraja, pa mu ovdje izražavam svoju zahvalnost.

[21a] Uz toponime koji su nastali od geografskih termina nalaze se oznake na kakve se tipove geografskih objekata odnose: *n.* = naselje, *o.* = označuje *oblik* kakvog predjela čije je značenje sadržano u imenu, *v.* — odnosi se na vode, a *z.* — na manje čestice (mikrotoponime).

[22] Čestota ovog toponima na kršu može navesti istraživače da ishodište vide u predromanskom supstratu (v. *Pale* zaselak u Makarskoj i pećina u Poljicima) ili čak veza s **balma/palma* »pećina«. Međutim *polica* (i pola) potvrđena je u svim slav. jezicima u značenju »Bergvorsprung« (*Příručka slovanské toponomastiky*, II, 1964, str. 348), pa je vjerojatno i ovdje slavenskoga porijekla.

»zajaživanje vode« (Gȁta, n.), *grȅb* »ukop« (Pógreb, o., Grépci, o., Grèvčine, o.), *prosjek* (pròsik) »dolina što presijeca brdsku kosu« (Pròsik, o.), *survina* »provalija«; *prijeko* (priko) »priježba, uzani prolaz« (Prîko, n.), *polje* (pȍje), (Pȍje, n., *Podànpoja*, n.), *lûk* »zavoj« (Lukaje, o., Lukavac, o.), *sùtjeska* »kraći klanac« (Sùtiska, n.), *òber* »survine«, *dùliba* »duboka jama« (Dùliba, v.), *dubìna* »dugačko usko udubljenje« (Dùbine, n.), *rùdina* »zelena zaravan na kršu« (Rùdine, n., Drâge rùdine o.), *plìtača* »tanka, škrta zemlja, prljužina«, (Plìtača, o.), *stŕmica, stŕmac* »strma strana brda« (Stŕmica, n., Stŕmac, o.), *stûp* »hrid« (Stupi, o., Stupan, n., Stupavica, n.), *stùpine* »neobrađeni dijelovi seoskog kotara« (Stupine, o.), *pêć, pèćina* »stijena udubina u kamenu s većim otvorom« (Pêć, n., Pèćine, o.), *oblȋk* »oblo brdo« (Oblȋk, o.)[23], *oblȋčje* »obli predio« (Oblȋčje, z.), *òstrov* »odjeliti vrh ili uzvisina« (Òstrvica, n.), *jàpužina* »jama među škrapama« (Jȁpužine, o.).

U ovoj skupini dolaze još nazivi predromanskog i romanskog postanja *duman* »duboka dolina«[24] (Poduman, v.), *gripa* »litica« (od predrim. korijena **crep-/*grep-*). Splitske Gripe spominju se g. 1144 (*ad grippam*)[25], *škrapa* »užljebine u vapnencu« od istog korijena kao i *gripa, grum* »litica, kamen« (od lat. *grūmus* 'litica', 'humak'), a u dijelu Poljica to je sinonim za pećinu (*grum* ili *pèćina*), *spȉla* »pećina s manjim otvorom« (od grč. σπηλάιον)[26], a u Kartularu dolazi s hrvatskim prefiksom *pod* u deminutivnom obliku množine: *Podspilize*.

1.2. Toponim od geografskih termina metaforičkog postanja. Pri stvaranju toponomastičkih metafora, za razliku od toponima stvorenih izravnim geografskim terminima, prisutna su dva bitna čimbenika: 1) angažiranost imenovatelja da izbor apelativa bude motiviranošću i asocijacijskom predodžbom toliko jak da se prihvati kao termini; 2) volja okoline da termin usvoji i primjenjuje na slične konfiguracije terena. Motiviranost u tih termina, na izgled, brzo nestaje pa ih je katkad teško odijeliti od pravih termina, pogotovu što termini metaforičkog postanja zbog predodžbenog sadržaja imaju širok areal rasprostranjenosti, a mnogi takvi termini zajednički su većini slavenskih jezika, što svjedoči i o njihovoj starosti.

1.2.1. Vrhovi: *gláva, glàvica* »zasebna uzvisina i vrh na brdskom vijencu« (Gláva, n., Glàvica, o.), *sèdlo* »usjedlina na brdskoj kosi« (Sèdlo, o.), *grbìna* »spajalište brdskih strana« (Grbina, o.), *bȍk* »strmen brda« (Bȍk, n., z.), *plèće* »pabrdak« (Plèće, o.).

1.2.2. Dolovi: *drȁga* »udol u koji presijeca uzvisinu« (Draga, o. Dražica, o.), *ždrijelo* »ulaz s prostranije ravnice u klisuri« (Ždrílo, o.),

[23] Poljički statut spominje *Oblik sv. Jadre*, v. ARj. s. v. *oblik*.

[24] P. Skok (*Romania*, 50, Pariz 1924, str. 200) dovodi ovaj apelativ u vezu s predrim. **balma* »pećina« s promjenom početnog *b* → *d* zbog asocijalcije s hrv. *dubok*, i promjenom kons. grupe *-al-* preko *lь* → *l̥* u vokal *u*. V. također J. Schütz, *o. c.*, str. 40. i 100. § 9.

[25] V. P. Skok, *Slav. revija*, III, 354.

[26] P. Skok, *Zeitschrift für romanische Philologie*, 54, 478, isti, *Anali Hist. instituta JAZU u Dubrovniku*, I, 42, J. Schütz, o. c., 46.

žlȉjeb »manja jaruga na strmini« (Žlîb, o.), *gŕlo, gŕljāk* »vrsta tjesnaca« (Gŕljevac, n. i v., Dvògrlja, o.), *vráta* »vrsta klanca, usjek između brda, previja« (Vraca, o.), *krilo* »dio predjela koji je na kraju« (Krílo, n.) *pàuz* »kut, uvalica u proplanku« (Pauz, o.).

1.2.3. Kamenje: *kùk* »živac-kamen, hrid« (Viti kuk, o., Kùkovi, o., Kučac, n.), *gréda* »stijena ili kamenita kosa« (Gréda, n., o., Gredina, z.), *kòljeno* »manji usjek na proplanku« (Kolînce, o., Babino kolino, o.), *òkrug* »okoliš«, »šuma« (Okrug, o., Okruglice, o.), *kòlāč* »kuk obal i šupalj« (Kolač, o.), *krûg* »grumen, kamen« (Krug, n., Kruzi, z.), *rùkāv* »sȋtne užlȋbine na slȋku rukáva« (Rukav, u,. Rukavnik, v.).

1.3. Sastav tla: *lìtica, krasa* »kamenito tlo« (Krasa, o., Krasavac, Krasine, z.), *kàmen* (kamen, n., Ljuto kame, o.), *žŕvanj* (: žrny) »kamen« (Žŕnovnica, v.), *gomȉla* »hrpa kamenja« (Suva gomila, o., Gomiočina, o.), *ljût* (f.) »zagajen kršˮ (Ljût, o.), *grȏ'ot* (grohot) »kamenito tlo« (Graot, o.), *mȋl* »pijesak« (Mîl, o. i v.), *pijèsak* (pěskъ) (Bisk, n.), *pješčènica* »mjesto s pijeskom koje stvara voda svojim protokom« (Piščenica, Piščevinice, o., v., Piščevača, o., v.), *stûp* »kamen, hrid« (Stûpi), *krèmen* »tvrdi kamen« (Kremenica, o.), *brûs* »hrid, vrsta kamena« (Brus, o.), *stijèna* (stina) »kamen« (Stinica, o.), *sêdra* »kosi glatki kamen« (Sedrènik), *pàklina* »vrsta smole« (Pàkline, o.).

1.4. Položaj tla: *srȉdine* (Srȉnjine, n., Sridovica, z.) *prìsoje* (Prisoje, o.), *òsoje* (Osoje, n., z., Osojak, o.), *čelòpek* »proplanak izložen suncu« (Čelòpek, o., z.), *strâne* (npr. brda, Strâne o.), *(h)ùmina* »kraj prema suncu sa kojega brzo okopni snijeg« (Ûme, z.).

1.4.1. Položaj tla određen prefiksima[27]: *Podstrana* (n.), *Zakučac* (n.), *Po(d)sedrenik* (o.), *Zastinje* (o.), *Nugorje* (o.), *Sridosela* (n.), *Zavraca* (: vrata, o.), *Uzdol* (o.), *Podstinjak* (o.), *pročelak* »strana obrnuta suncu«, *usput(n)ica* »strmi puteljak«.

2. Vode u kršu. Poljica su bezvodno područje premda su optočena trima vodama. Prokapljivi krški vapnenac upija u sebe velike količine vode, a za jakih kiša obilje neapsorbirane vode slijeva se niz strme obronke, preplavi dolove, vrtače i stvara povremena točila i kamenite jaruge. Za kišnih razdoblja javljaju se k tome mnogobrjni *vruljci, cjedila* (cìdila), a uz ušća rijeka i na prostranijim krškim poljima *blato* i *bare*[28]. S obzirom na takav karakter voda geografski termini u poljičkoj hidronimiji svrstavaju se u ove skupine.

2.1. izvorske vode: *rijeka* (ríka), (Ríka, n., v.), *vrelo* »izvor podzemne vode« (Vrilo, n., v., Vrioc, v.), *vrutak* (Vrútki, o.), *vruljak* (Vruljak, v.); *zvȋr* »izvor« (Zvirinjak, v.), *Pišćenica* »mjesto gdje pišti voda i protokom stvara pijesak« (Pišćenica, v.), *kàpine* »cjedila« (Kapine, o.), *slâp* »nagib rječnog korita kojim se obrušava voda« (Slap, v.), *skȍk* »više uzastopnih stepeničastih nagiba riječnog korita« (Skok, v.), *bùk*

[27] Termini od kojih su sastavljena imena navedeni su drugdje.

[28] F. Ivanišević, *o. c.*, sv. 8, str. 198.

»mjesto gdje voda pada bučeći« (Buk, v.). U vezi s rječnim koritom treba navesti: *strâne* (rječnog korita), *brijeg* (brîg) »strme strane korita«, *dràga* »okomite strane korita«, *prítoka* »voda koja pritječe većem koritu«, *ràkāv* »odvojak tekućice«, *bȑzica* »voda brzoga potoka«, *vîr* »vrtnja vode u rječnom koritu«, *kolòvaje* »umjetni dotok vode što tjera mlisko kolo«. U vezi s nanosom koji nanese rijeka upotrebljavaju se: *nasútak*, *náplov*, *nàplovine*, *splávak*, koji čine *plòvine* (Plovine, o.). Blagi pristup vodi u koritu rijeke zove se *slâz* i *slàzišće*, a takvo mjesto na rijeci gdje silazi blago da se napoji *pòjilišće*.

2.2. Tekućice: *pòtok*[29], *potočîna* »presušeno korito potoka« (Potočine, v.), *rìvoline* i *rìvotine* »jaruge«, *tòkala* »strma jaruga«, *vodòderak* »vrsta jaruge«.

2.3. Stajaće vode: *vodènica* »izdubljeno mjesto gdje se pohranjuje voda«, *lòkva* »zbiralište vode« (Lokva, v., Lokvica, v.), *mȍča* »kaljužasto zemljište« (Moča, v., Moče, z., Močice, v.), *mòčila* »mokrina, zemlja oko kakva izvora« (Močila, n.), *blàto* (Blato, n., Blata, n.), *jezèrine* »oveće lokve« (Jezerine, n., o.), *bȕnjača* »voda u dulibi zakrita velikim stijenama«, *kòrito* »udubine u kamenu ili škripu s vodom« (Koritine, o., Koriće, o.), *náklo* »vlažno tlo, mokrina« (Naklice, n.), *studènac* »zdenac« (Studenci, n., v., Studenčine, v.), *lòkānj* »omanja lokva« (Lokanjak, v.), *mlàka* »mjesto gdje voda pišti iz zemlje« (Mlake, v.), *ûbal* »zbiralište vode sa cjedila« (Ubalac, v.), *bâd* »duboki vlažni dolac« (Badine, o.), *dunâj* »otvoren bunar« (Dunâj, z.).

3. More i obalni pojas. Sve donedavno Poljičani se nisu mnogo bavili morem. Opasnost od gusara i naslijeđene navike ratara i stočara odvraćale su ih od pomorsko-ribarskih zanimanja. Ta privlačnost moru nije se razvila u onom opsegu kako se mogla razviti s obzirom na geografske pogodnosti. Potvrđuje to prilično oskudna zemljopisna nomenklatura vezana uz more i obalni pojas. Osim općih termina kao što su *mȏre*, *òtok*, *dubìna*, *krâj*, *òbala*, *rât*, *lúka* postoje još manje uobičajeni: *plićȁvina*, *mîlo* »plićina s pijeskom«, *pràg* ili *sèdra* »kamen u moru«, *bâd* »greben«, uz recentnije venecijanizme *mũl* (: tal. molo) »gat«, *pòrat* (tal. porto) »zatvoreni dio luke gdje pristaju brodovi«, *pûnta* (tal. ponta) »rt« itd.

4. Obrada tla, stanovanje i drugi oblici materijalne kulture.

4.1. Vrsta zemlje: *tustîca* »debela zemlja«, *piskȕja* i *pìščina* »pješčano tlo«, *bilâjka* »bijela zemlja«, *mùlina* »prhasta zemlja«, *gnjȉlača* »ilovača«, *vàrica* »prhasta crvenkasta zemlja«, *prljužina* »tanka pjeskuja«, *crnica* »zemlja s naplova«, *crljènica* »crvena zemlja koja služi kao vezivni materijal pri gradnji«.

4.2. Pošumljeni predjeli: *dùbrava* »šumski predio« (Dubrava n.), *gvozd* »šuma« (Gvozd o.), *ljȅsa* (lisa) »šuma, opletena vrata« (Lisko, o.), *gâj* »uzgojna zajednička šuma« (Gajine), *ljût* »zagajeni krš« (Ljut, o.),

[29] Mnogi potoci presuše većim dijelom godine.

gòrica »mlada šuma« (Gòrica), *čâd* »teren pokriven šumom«[30] (Čȁdila n.) i oprečni termin *plîš* »ogoljelo područje« (Plîš, o.).

4.3. Karakteristike tla: *polje* (pȍje) karakteristične krške površine među brdima pogodne za zemljoradnju (Pojanice, o., Pojice, o.), *njȉva* »ravničasto obradivo zemljište« (Bila njiva), *lúka* »zemljište uz rijeku ili u polju« (Luka, n., o., v.), *vlàka* »duga njiva« (Vlàka, o., Vlàke, o.), Obični su i općepoznati nazivi: *oràn*ica, *sijanica*, *sinòkoša*, *vinograd*; tu su još: *lèdina* »ugar«, *vȓt* »bašća uz kuću za sadnju povrća« (Vȓtine, z.), *podvôrnica* »okućnica«, *natkuće*, »vrt uz gornji zid kuće«, *gúvno* »vršilište«, *nòga* »okrajak polja«, *làkat* »zemljična mjera«, *têg* »zemljište na koje se izgoni blago na pašu«.

Nazivi za pašnjake: *lìvada* (grč.) »travnjak, tratina« (Livada, n.), *mȕša* (tur.) »zajednički pašnjaci«, *pȁškul* (tal.) »pašnjak« nisu hrvatskog porijekla.

4.4. Stvaranje tla: *krč* »posjekline u šumi radi dobivanja obradiva tla« (Krč, z.), *pripalj* »paležem dobiveno obradivo tlo« (Pripal, o.), *lâz* »krčenje šume« (Bile laze, n., Lasca, o.); *pàsika* (Pasičine, n.), *sȉčine*, *sȉčišće* (Sičišće z.) dolaze također u istom značenju.

Termini *ždrîb* i *òcik* (← osĕkъ) sačuvali su starije značenje »posjed, imanje, baština dobivena ždrijebanjem ili ograđena usječenim pleterom«. To isto značenje sačuvalo se iz XII. stoljeća na sučelnom Braču u poznatoj Povaljskoj listini iz g. 1184 (1250)[31].

4.5. Putovi: *tȅsta* »širok utrven put«, *stàza* »puteljak uz proplanak«, *òputina* »ogranak uskog puta«, *ispȕtišće* »put okolo kuće«, *vôz* »put kojim se vuče što, prijevoz« (Vozišće, n.), *gònīk* »put dovoljno širok za dva vola u jarmu«, *uspȕt(n)ica* »puteljak«, *lukòvetica* »zavojit put«.

4.6. Međe i ograde: *mèjāš* »seoski posjed« (Mejaš, o.), *òcik* »omeđen seoski kotar«, *òklaj* »ograđeno zemljište« (Oklaj, o.), *grajènica* »granica« (Graenica, n., o.), *ȍgrada* »ograđeni posjed« (Ograde, z.), *tȍrina* »vrt opasan zidom«, *zgôn* »ograđeni vrtovi u kršu«, *prizida* »međaš u ravnici«, *obala* »zidani međaš pri strani«, *mèja* »zidani međaš nekoga posjeda« (Druga meja, n., Mejice, o.).

4.7. Nastambe: *sèlo* »naselje«, *màlica* »zaselak«, *dvȏr* »zemljište oko kuće« (Dvori, n., Zadvorje, n., Podvorišće, n.), *privràće* »neograđeni dvor«, *òbor* »ograđeni dvor«, *prìdvōrje* »mjesto nedaleko dvora«, *bȕnja* »presvođeno mjesto za zdanje« (Bunja, n., v., z.), *stân*, *stanine* »pojate za blago u Mosoru«, *zemùnica* »vrsta poljske kućice«.

[30] *Čad* je kao apelativ potvrđen u značenju »pokriven dlakom« tj. *kosmat*, a obje osnove vrlo su česte u toponimiji dalmatinskih otoka. Kako se *čad* (*čadila* i sl.) odnosi na terene obrasle šumom ili prekrite makijom, uvrštavam ga među termine, premda njegova terminološka upotrebljivost u suvremenoj nomenklaturi nije potvrđena.

[31] *Povaljska listina*, hrvatska ćirilska listina iz g. 1184. sačuvana u prijepisu iz 1250. Čuva se u župnom uredu u Pučišćima.

4.8. utvrde: *grâd* »utvrđeno zdanje« (Grad, n., Gradak, o., Gradac., n. Podgrađe, n.), *varoš* »naseobina uz grad« (Varoš, n.)[32], *gračina* »manja usamljena glavica« (Gračina, o.), *samògrād* »oštra uzvisina okružena dolinama« (Samograd, o.), *gradȉna* »pretpovijesna utvrda na brdu« (Gradina, o.), *ostrog* »opkop« (Ostrog, o.), *gomila* »hrpa nabacana kamenja« (Suva gomila, o.), *stražišće* »mjesto na uzvisini za stražu, vidikovac« (Stražišće, o.), *poziralo* »vidikovac« (Poziralo, o.).

Termini stranoga postanja kao npr.: *pòlača* (: palatia) »poljska kućica«, *mošȕja* (dalmat. *mašone*) »staja«, *vȑtine* »hortus«, *mȉrine* (: murus) »ruševni zidovi«, *pȁškul* (tal. pascolo), *pȕč* (: puteus) »studenac«, *grum* (: grūmus) »kamenje«, *stanji* (: stagnum) »mokrina«, *tàrac* (tal. tarazzo) »zaravnjak«, *múša* (usp. tur. muşa »posjed«) »zajednička paša« itd. Hrvati su, okoristivši se svim tekovinama materijalne kulture mediteranskog kruga, s poljodjelskim umijećem koji su donijeli sa sobom unaprijedili i razvili privrednu kulturu do zavidnog stupnja. Potkrepa za to posredno je i bogata nomenklatura koju smo izložili s povijesnim i lingvističkim potvrdama njezine starosti, što je vjeran pokazatelj valjana svjedočenja.

Ti termini važan su izvor za proučavanje jezika i vrijedne potvrde pojedinih jezičnih pojava koje su balzamirane u njima. Termini su vezani za određenu konfiguraciju tla, pa su značenja, a time i oblik, manje podložni promjenama. Termini su u isto vrijeme i suvremeni dijalekatski podaci koji čuvaju starije stanje od drugih dijalekatskih podataka. Oni također, pogotovu kada su zapisani u toponimima donjih Poljica, pokazuju pripadnost čakavskom dijalektu isključivo s ikavskim izgovorom jata. Čakavski akut prilično je čest; naročito u oprekama s homonimnim apelativima kojima daje distinktivno obilježje: *mȋr* »murus« ~ *mîr* »pax«; *krâj* »obala« ~ *krȃj* »rex«; oblik *mejȃš, požȃnj, gȗvno, fošȃl, kolȃč, Omȋš* itd.

Praslavenski refleks /*d'*/ daje u cijelim Poljicama /*j*/: *meja, grajenica*, ali *Podgrađe*; skupovi */*skj*, */*stj*/, daju /*šć*/: *vozišće, Trišćenik*. Mnogi termini muškoga roda imaju kraće pluralne oblike: *kruzi, doci, krči*, a mnogi leksemi upotrebljavaju se pretežno na čakavskom području *rat, guvno, gnjila, pliš*. Te osobine izrazite su značajke čakavskoga dijalekta.

Mnogi su termini u drukčijim uvjetima počeli označivati drukčiji geografski sadržaj. Odnos *grad* ~ *varoš* već smo naveli. Isto tako, *selo* je u početku označivao »praedium« i tek kasnije označuje 'naselje', kada drugi termini uzimaju ta značenja: *stan, katun, kotar* i sl. *Oklaj|d* ima isto značenje koje je u glagolu *oklasti* »sjeći« i označivao je prostor ograđen pleterom, a već 1205. g. označuje u splitskoj okolici »*terra lapidibus circumcinta*« jer je u kršu kamen zamijenio pleter. Isto je s *ocikom*, čiju osnovu prepoznajemo u glagolu *odsjeći*. Označivao je prvotno »ograđen prostor za stoku«, a kasnije »granice seoskih zemljišta«.

[32] *Varoš* je u doba gradova utvrda bilo kmetsko naselje izvan zidina, usp. *Varoš* u Splitu, a takvih toponima ima vrlo mnogo za dijelove izvan utvrđenih naselja u srednjoj Dalmaciji. S vremenom je grad počeo označivati naselje u širem smislu, pa je *varoš* kao termin nestao iz upotrebe u ovim krajevima.

Obala je označivala »opkop«, »jarak« dakle zemljanu ogradu, a u kamenitim Poljicima »kamenom uzidanu (oni kažu: *zaobaljenu*) ogradu«. Staro značenje *obale* preuzeo je *ostrog* »opkop«, ali je taj termin zasvjedočen samo u toponimiji.

Određeni broj nekadašnjih termina zatro je svoja osnovna značenja i u Poljicima ih prepoznajemo tek po surogatnim značenjima. Tako je npr. nepoznato osnovno značenje *rta|rata* »vrh, uzvisina na spoju dolina«, ali je odraz toga značenja sačuvan u metaforičkoj upotrebi *rat od opanka*; *ploka* od grč. apelativa πλάξ, πλακός označuje samo »plosni kamen kojim se pravi stupica za ptice«, dok je *ploku* istisla mlađa inačica te osnove: *ploča*; *greb*, na primjer, nema više značenja »ukop, šanac«, ali odraz toga značenja nalazimo u apel. *pogrebenica* »prut koji se ukopa na mjestu usahlog trsa da tu ponikne«. *Gradac* znači danas malu hrpu bajama poredanu u obliku utvrde, a *žrny* u svom prvotnom značenju »kamen« od čega je toponim *Žrnovnica*, sačuvao se samo u »mlinskom kamenu koji se pokreće rukama«. Značenje koje sadržava stari toponim *zatilje* od apel. *til* (тыль) »stražnja strana« izgubilo se, ali je derivat toga značenja sačuvan u apel. *zatiljak*. *Luka* je npr. označivala prvotno »livadu uz rijeku«, ali postepeno prelazi na »uvalu«, tako je i *rt* postajao sve češće morfonim za »isturenu obalu u more« (*Dugi Rat, Mali Rat*), *potok* na ovom sušnom terenu označuje i običnu jarugu koja je većim dijelom godine bezvodna, *bok* je od »izbočine na obroncima brda« počeo označivati »morsku uvalu zaklonjenu takvim bokom«. Geografski pejzaž krša stran Hrvatima doseljenim sa sjevernih ravničarskih terena pružao je dovoljno prilika da razviju i pokažu invenciju u označivanju krških morfonima i da s već posjedovanim repertoarom nazivlja označe novi sadržaj.

Neki toponimi vezani na širem geografskom području istim geografskim sadržajem bez svake sumnje su u prošlosti imali terminološku vrijednost. Jedan od takvih je *dunaj* koji u krškom okolišu označuje »otvoreni bunar, vodu«, i vjerojatno je ostatak iz vremena kada su naši preci na dunavskoj granici Dunavom poistovjetili svaku vodu. Sličnu pojavu zabilježio sam u krškom predjelu Istre gdje potok nazivaju *sava*, a V. Karadžić piše da Srbi svaku vodu zovu *moravom*.

To je onda također geografski termin toga područja.

Kolizijom geografskih termina, naslijeđenih i stvorenih, nastaje katkad diferenciranje u geografskom sadržaju. Tako npr. u Poljicima su u upotrebi preuzeti termini *grum* (: lat. *grūmus*) »hrpa kamenja« i *spila* (σπηλάιον) »udubina u kamenu« pored *peć* »hrid, kamen« i augmentativ *pećina* »udubina u kamenu« hrvatske provencijencije. Ta četiri apelativa dobila su četiri različita sadržaja: *peć* kao homonimna imenica označuje »krušnu peć«, *grum* se zadržao u toponimiji, a *pećina* i *spila* razlikuju se otvorom na udubini u kamenu. Romanski apelativ *mucla* (lat. mutulus) »granični kamen« potvrđen je u Poljicama g. 1080, ali je zatim potisnut od hrvatskog termina: *mejaš* koji je kasnije preuzeo značenje (u jednom dijelu Poljica) seoskog kotara (katastarske općine), pa su prvotno značenje nadomjestili *meja* i *granica*. Neki apelativi kao na primjer *piščenica* i *piščina* dobili su terminološku funkciju naslanja-

njem na sadržaje dviju osnova: jednu nalazimo u glagolu *pišćati* (»Tu voda pišći.«), a druga je u apelativu *pěskъ*, jer na tom mjestu obično kakav vrutak usitnjavanjem kamenja stvara pijesak. Tako je i *lokanj* mogao nastati križanjem latinskog *lacūna* i hrv. *lokva*.

Mnogim se terminima, nakon što su sasvim prešli u toponimiju, zatrlo značenje, pa su došli pod udar pučke etimologije kao npr. *Gra'ot* (grohot »kamenito tlo«) koji puk veže uz naziv trave gra(h)ovine. Iskrivljen je oblik i ovim toponimima nastalim od geografskih termina. *Neprivaj* (na privoj — »gorski prijevoj«), *Nart* (na rt), *Bisk* (pisk »pijesak« s poznatom promjenom /p/ → /b/ u inicijalnom položaju), *ocik* (osijek), *Zadvarje* (: dvarje 'vrata'). *Ober* »survaline« u vezi je s glagolom oboriti, ali je izmijenjen /o/ → /e/ zbog češće upotrebljavanog *obora* »ograđeno dvorište«, s kojim bi bio u koliziji.

Premda je ovaj prikaz geografske nomenklature u Poljicima daleko od toga da bude potpun, u njemu nalazimo nekoliko termina koji su u sebi sačuvali vrlo stara, specifična značenja za većinu kojih ne nalazimo drugdje potvrda ni u povijesnim dokumentima ni u suvremenoj nomenklaturi hrvatsko-srpskog jezičnog područja: *zjatva* (usp. *zjati*) »ždrijelo, ušće, vrata« koju sam kao toponim zapisao još na Pelješcu; *ziralo, zirjak* »vidikovac«, od osnove koja je u *zreti*, redovito su mjesta na uzvisinama i morfološkim oblikom odgovaraju terenu koji se drugdje zove *stražom, stražišćem* i *straževnikom*, odakle se vjerojatno motrilo na pokrete turskih trupa s jedne i gusarskih lađa s druge strane, *Bunja* označuje »presvođeno mjesto za zdanje«, ali i »podzemnu nastambu«. Derivat toga značenja nalazimo u *bunjači*, kako se naziva »voda u dulibama«. *Lis* je ovdje i u Hercegovini potvrđen i u značenju »šume«, *gvozd* sadržava to isto prastaro značenje danas već zaboravljeno, a *ljut* koji se obično odnosi na krš, označuje u Poljicima »zagajenu kršku površinu«, a *plana* »neplodno kamenito tlo« i »pasište«. *Guvno* pored navedenog značenja »vršilište« označuje katkad, zbog važnosti mjesta, također »seoski trg«; to značenje ima u Poljicima i *trzan*. Razumljivo je što je u kršu mnogo takvih naziva u vezi s vodom, kao što su zaboravljeni termini *naklo* »mokrina«, *moča* »natopljeno zemljište koje duže zadržava vlažnost«, *mil* (: měl̀ь od koje su osnove toponimi Milna na Braču, Hvaru i Visu) »sitan pijesak«, a u vezi s morem označuje također »plitko pješčano dno«, *ubal* »mali vrutak, piščina«, *studenac* (ekvivalent za rom. *puč* ← puteus »izvor, sabiralište vode«), *ledenica* »duboka jama u Mosoru s ledom«. Kolika je važnost izvorske vode u kršu svjedoči donekle i opći naziv *živa voda* za razliku od *mrtve vode* koju sačinjava kišnica u mnogobrojnim bunarima i nakapnicama.

Većina geografskih termina o kojima je ovdje bila riječ zasvjedočena je u toponimiji, i to već od najranijih potvrda. Ti termini bili su već u XI. stoljeću osnovni repertoar u stvaranju hrvatske toponimije i mikrotoponimije ovoga područja. To nije neobično i lako je objašnjivo. Naime, uzimanje geografskih termina za toponimiju određenoga jezika i određenoga područja jest najelementarniji i najstariji način toponimijske tvorbe. Za razliku od apelativa, kojima je za razumijevanje potreban određen kontekst, imena od geografskih termina individualiziraju i orijentiraju izravno na geografski objekt bez obzira na popratne obavijesti.

Semantika u toponimima drukčija je od one u apelativu: ne izaziva asocijacije, već naprotiv izravnim upućivanjem na zemljopisni objekt bogati toponomastički sadržaj.

Uopće se može reći da nomina topographica prolaze gotovo neutralan proces toponimizacije, za razliku od ostalih apelativa i apelativnih metafora, kod kojih je takav proces narušen. To je razlogom zašto je više od 80% termina potvrđeno u toponimima[33].

Vrlo razvijen morfološki pejzaž, ovaj poljički naročito, treba, radi označivanja pojedinih geografskih objekata vrlo različitih oblika veličine i položaja, velik broj imena. Administrativno organizirano područje, kakvo je bila Poljička kneževina, omogućuje da se toponimi zapišu, prihvate, ustale i postanu prepoznatljivi u širem okolišu od onog gdje imena nastaju proizvoljno i nekontrolirano mijenjaju svoj lik.

Geografskih termina uvijek je mnogo manje nego geografskih objekata, a kako su oni bili osnovom poljičke toponimije, od prvih potvrda do novijeg vremena, trebalo je da se morfološkim i tvorbenim postupkom imena dovedu u takav ustroj, kojim će se izbjeći homonimija i omogućiti uspješna obavijest, tj. s ograničenim brojem topografskih imenica označiti neograničen broj geografskih objekata.

U poljičkoj toponimiji, nastaloj od geografskih termina, nalazimo ove mogućnosti:

1. Leksičko-semantički način pri kojemu kao razlikovni dodaci služe

1.1. promjena roda: *Dol* m., gen. *Dola* (: *dol* f., gen. *doli*), *Pliš* — *Pliša*: *pliš* — *pliši*...

1.2. promjena broja: *Kruzi, Stupi, Lise, Krči, Čadila, Mlake*...

1.3. upotreba u kosom padežu: *Gata* : *gat*, gen. *gata* → *Gata*, n. pl. sr. r.

1.4. stvaranje novog sklonidbenog uzora: *priko* (adverb) — *Priko* g. *Prika*...

2. Morfološki način, pri čemu razlikovni element dodan topografskoj imenici može biti:

[33] Budući da su toponimi orijentirani na geografski objekat, koji treba identificirati i diferencirati od ostalih objekata, a ne na leksički stvarni sadržaj, događa se često da sadržaj sve više blijedi i sasvim utrne. Procesom toponimizacije geografskih termina zatrlo se njihovo značenje i mnogi su nestali iz upotrebe. Toponimi su jedini svjedoci njihova nekadašnjeg postojanja. Istovrsnost geografskih objekata i njihove karakteristike pomažu nam odgonetnuti značenja. S vremenom su se karakteristike pojedinih geografskih objekata mijenjale: nekadašnja golet (pliš) mogla je biti pošumljena, potok presušen, mokrina isušena i sl. Dogodilo se da su s vremenom nastali na određenom području novi tipovi objekata: naselja, luke, grobišta i sl. koji su svojim izgledom potisnuli značenje geografskih termina, koji su postali topički znak bez pravog etimološkog sadržaja (: *Dubrava, Naklice, Priko, Zatilje, Krug, Račevac* itd.). Ti podaci pobuđuju znanstveno zanimanje izvan jezične znanosti.

2.1. sufiks: selo, *Seoca, Selioc, Selašca*; grad: *Gradac, Gradak, Gradina...*; rat: *Ratić, Ratak*, kuk: *Kučac, Kučišća, Kučine...*

2.2. prefiksi: *Pogreb, Zastine, Uzdol, Zavraca, Zaglav, Zagrad...*

2.3. prefiks i sufiks: *Poratak, Zakučac, Zadvarje, Pročelak, Podgrađe...*

3. Sintaktički način, pri čemu se uz geografski termin koji označuje geografski objekt dodaje razlikovni dodatak, po čemu se taj objekt izdvaja od drugih objekata istih obilježja koji imaju isti geografski termin. Ti dodaci mogu biti

3.1. prijedlozi: *Pod zjatva, Podstrana, Nart* (Na rt), *Ne privaj* (Na privoj) itd.

3.2. toponimijske sraslice vezanim vokalom *o*: *Samograd, Dvogrlja, Sridosela...*

3.3. pridjev kao atribut s distinktivnom funkcijom: *Dugi Rat, Mali Rat, Veli rat, Ošji rat, Pasji rat...*

Tim se načinom inventarom geografskih termina umnogostručio broj toponima. Oni upravo takvim tvorbenim postupcima omogućuju uspješno snalaženje u prostoru i precizno određuju svaki objekat, razlikujući ga u isto vrijeme od drugih objekata.

*

* *

Ako usporedimo prvi potvrđeni sloj geografske nomenklature u Poljicima sa suvremenim stanjem, opažamo da se ta stara nomenklatura zadržala do danas dijelom u terminološkoj upotrebi, a dijelom u toponimima. Suvremena nomenklatura svojim jezičnim karakteristikama i svojom zastupljenosti u drugim slavenskim jezicima[34] potvrđuje također starost, premda je izmakla zapisima u listinama, oporukama, kupoprodajnim ugovorima i ostalim povijesnim spomenicima onoga vremena s ovoga područja.

Nije na odmet spomenuti da u doba[35] nastanka Sumpetarskog kartulara i stoljeće kasnije[36] imamo vrlo bogatu geografsku nomenklaturu sučelice Poljicama na otoku Braču, koja — s obzirom na repertoar termina, na objekte koje označuje i na jezične karakteristike — pokazuje velike sličnosti s poljičkom. Tu je pojavu važno istaći jer upućuje na uzajamne veze, i na iste probleme pri stvaranju hrvatske geografske terminologije i toponimije. Da su se radijusi prepoznatljivosti pojedinih toponima protezali preko Bračkog kanala, svjedoče, među ostalim, neka homonimna imena koja su se zbog toponimijske upotrebljivosti počela

[34] v. Vl. Šmilauer, *Příručka slovanské toponomastiky*, I, A—L, Prag 1963, 266 str.; II, M—Ž, Prag 1964, 267—338.

[35] Oporuka priora Petra, v. bilj. br. 8.

[36] Povaljska listina, v. bilj. br. 31.

razlikovati ili fonetksom crtom (umetanjem fonema /m/ ispred bilabijala kao u *Dumboka*). Tako na primjer bračkí *Supetar* i njemu sučelice poljički *Sumpetar*, ili pak prijevodom, primjerice poljički *Mutogras* (: mons grossus »debelo brdo«), potvrđen g. 1080, ima svoj pandan u bračkom *Tustom brigu* nad Sutivanom, vlasništvo splitskog priora Petra, zapisan i potvrđen u isto vrijeme kad i poljički Mutogras.

Tako nam poljička geografska nomenklatura pokazuje ne samo povezanost današnjeg stanja s prvim potvrdama starim gotovo devet stoljeća nego i s okolišnom toponimijom na dalmatstinkom otocima, tj. jedinstvo i u vremenu i u prostoru. To je važno polazište za dalja istraživanja.

ZAKLJUČAK. Vrijednost izložene građe je višestruka. Ovdje se, kako smo već rekli, javlja prvi put hrvatska geografska nomenklatura u priličnom broju potvrda. Činjenica da termini u latinskom dokumentu romanskog posjednika imaju izrazito hrvatsko obilježje daje ovoj nomenklaturi posebno povijesno i lingvističko značenje. Kako svi potvrđeni termini Kartulara dolaze u toponimima — kojima treba dosta vremena da ih okoliš prihvati i da postanu općepoznati s ustaljenim oblikom i definiranim geografskim objektom — neosporan je zaključak da je ta nomenklatura barem za stoljeće-dva starija.

Dolazak Hrvata sa sjevernih predjela na krški reljef dalmatinske obale s izgledom i karakteristikama na koje oni nisu bili navikli tražio je od njih brzu prilagodljivost. Za uspješno komuniciranje i snalaženje u prostoru trebalo je već zarana stvoriti ili prilagoditi već postojeću geografsku nomenklaturu. Taj zadatak nije bio lak, a za Poljica pokazuje ove karakteristike:

a) oznake za vodu: Ovo bezvodno područje pokazuje vrlo velik broj hidronima. To je razumljivo. Ime ne nastaje po općim karakteristikama nego po posebnostima čime se može istaći i razlikovati od okoliša. Važnost vode i njena rijetkost uzrokovali su da se imenuje svaki vrutak, vrelo, studenac, svaki kal, blato, naklo, moča, mlaka, sve to čega je rijetko, a što je bilo od neobične važnosti u toj suhoj poljoprivredno-stočarskoj regiji;

b) oznake za more i obalu. Nenaviknuti moru i sprečavani gusarskim krstarenjem, Poljičani su bježali od obale gradeći svoje nastambe dalje od mora na proplancima Mosora, gdje danas nalazimo toponime *Stara vasa* (vas). Geografski termini koji se odnose na ovo područje izuzetno su siromašni;

c) oznake materijalne kulture. Hrvati su se našli u kraju okruženom jakim kulturnim središtima kakva je bila Salona, Split, Epetium i Omiš, a i u samom poljičkom primorju bilo je rimskih nastamba. Tako su oni već rano ušli u mediteranski krug koji se razlikovao od njihova po načinu života, obradi tla i kulturi stanovanja. Trebalo se prilagoditi kamenu, gradnji kamenom, novom oruđu i obradi drukčijeg tla i za sve to naći i prilagoditi izraze iz svoga jezičnog blaga.

Građa pokazuje da su se pri tome *a*) obilno koristili već postojećim repertoarom termina, jer te termine nalazimo i u drugih slavenskih na-

roda, *b*) da su funkcionalno upotrijebili nazive metaforičkog postanja koji su zbog jake predodžbene veze s geografskim objektom ubrzo postali sastavni dio geografske nomenklature i *c*) da su, osim od Romana naslijeđenih geografska imenica, uspješno kreirali nove termine koji su se ubrzo proširili okolišem, a koji su, koliko je danas poznato, neuobičajeni u drugim krajevima.

Utjecaj na uspješan razvitak geografske nomenklature u Poljicama imali su, kako smo istakli *a*) razvijeni oblici materijalne kulture u doba dolaska Hrvata, *b*) izrazito bogat geografski pejzaž i *c*) državnopravni ustroj Poljičke kneževine, koja je u tom prilično zatvorenom regionu omogućila širenje termina i ustaljivanje njihova značenja.

HIDRONIMIJSKI APELATIVI U HIDRONIMIMA

1. Već je Konstantin Jireček tvrdio da je u slavenskim jezicima veliko mnoštvo zajedničkih izraza za *vode*, dok je zajedničkih izraza za uzvisine, na primjer, kudikamo manje[1].

Utvrđeno je također da su značenja hidronimijskih apelativa u slavenskim jezicima vrlo izdiferencirana i da se ona najstarija čuvaju upravo u južnoslavenskim jezicima, naročito u hrvatskim i srpskim dijalektima[2].

Radeći nekoliko godina na ispisu hidronima sa sekcijskih karata razmjera 1 : 100.000 s cjelokupnog područja Jugoslavije, uočio sam golemu zastupljenost hidronimijskih apelativa u hidronimima[3].

To su povodi pisanja ovoga rada.

2. U radu razmatram s teorijskog gledišta odnos hidronimijskih apelativa (i termina) i hidronima kojima su oni u osnovi.

Prvi navod upozorio me na *bogatstvo zajedničke slavenske hidronimijske nomenklature*, drugi na *starost i specifičnost njezine semantike* na našem prostoru, a treći na *prostorni razmještaj* pojedinih hidronimijskih apelativa u hidronimima. Kako su hidronimi po svojoj naravi vezani za nepomične i nepomičljive hidronimijske objekte, oni su kao jezični znakovi kažiput protega glasovnih, tvorbenih i semantičkih pojava koje su u njima konzervirane u času imenovanja.

3. Mnogo je slavenskih hidronimijskih apelativa koji su nam danas pretežno ili isključivo poznati u hidronimima, kao npr. *Gdinj*, *Dinjiška* (i imenica *gdinjica*), *Gacka* (: *gǫd-* 'moča'), *Guča* (: *gǫdьk-* 'glib'), *Hlebine* (: *hlębъ* 'blato'), *Kalec* (: *kalъ* 'blato'), *Livno* (: *gъlev-* 'glina'), *Lomnica* (: *lomъ* 'zavoj rijeke'), *Ljutišta* (: *ļut-* 'kalina'), *Milna* (: *mělъ* 'pijesak'), *Murava* (: *morav-* 'močna livada'), *Otolež* (: *otъlǫg-* 'močvarni ugar'), *Pleso* (: *pleso* 'duboko mjesto u vodi'), *Mladine* (: *modl-* 'mikrina, blato'), *Raj* (: *rajь* 'kal'), *Slezen* (: *slęg-* 'kaljuža'), *Ševnica*

[1] K. Jireček, *Geschichte der Serben I*, Gotha 1911, str. 63.

[2] V. V. Martynov, *Analiz po semantičeskim mikrostrukturam praslavjanskoj leksiki*, Problemy slavjanskih ètimologičeskih issledovanij v svjazi s obščej problematikoj sovremennoj ètimologii, Tezisy dokladov, Moskva 1966, str. 17.

[3] P. Šimunović, *Građa za privremeni popis hidronima u SFRJ*. Zavod za jezik, Zagreb. Građa je ekscerpirana iz *Index gazeteer*, I—VIA. *Showing Place-names on* 1 : 100.000 *Map Series*, Kairo 1944, i sa sekcijskih karata Istre, Hrvatskog primorja i Lastova.